

1805-1813, poseben poudarek pa je na dveh znanih istrskih mestih: Poreču in Novigradu.

Gorazd Marušič

**"VJESNICI" HISTORIJSKOG ARHIVA RIJEKE (32/1990)
I PAZINA (1/1991)**

Razvoj arhivske službe na području Istre i Kvarnerskog primorja može se pratiti već od srednjovjekovnih vremena, u doba kada je to područje današnje Republike Hrvatske bilo - uglavnom - dio Mletačke Republike i Habsburške Monarhije. Taj razvoj, a naročito njezini počeci, mogu se pratiti najprije preko statutarnih odredbi pojedinih općina u srednjemu vijeku, npr. Poreča, Dvigrada, Pule, Grožnjana, Sutlovreča, u kojima je već tada precizirano - što bi jasno značilo da je to vjerojatno bio i raniji običaj - da se određeni spisi čuvaju u specijalnim prostorijama ili ormarima i škrinjama, uz posebne zaštitne mjere. Dakle, brigu su vodili tvorci - imao ci arhivske građe. Kasnija sudbina arhivske službe bila je raznolika - od striktn e briga za čuvanje arhivske građe do njezina svjesnog uništavanja. Konačno, god. 1926. osnovan je i nukleus institucije koja se od tada stalno i organizirano brine o izvorima - to su temelji današnjega Historijskog arhiva; dvije godine kasnije riječki arhiv pretvoren je u ispostavu Državnog arhiva u Trstu (tadašnja Rijeka je dio Kraljevine Italije), pa je obnovljen poslije rata. Današnji Historijski arhiv u Pazinu osnovan je 1958. godine. Prva institucija danas prostorno pokriva Gorski kotar, Kvarnersko primorje s otocima i liburnijski dio Istre (općina Opatija); druga ustanova nadležna je za najveći hrvatski dio Istre.

Dosta rano započela je briga oko toga da se organizirano, arheografski ukaže na brojne izvore o zapadnoj Hrvatskoj. Tako je 1953. započeo izlaziti "Vjesnik" tadašnjega Državnog arhiva Rijeka, sada Historijskog arhiva, i to kao jedno od prvih zborničkih glasila uopće na hrvatskom sjeverozapadnom obalnom području koje je sjedinjeno s maticom-domovinom; to je dio zapadne Hrvatske - Istra, dio Kvarnerskog primorja i dotadašnja Rijeka. Novo glasilo/zbornik, međutin, svojim je sadržajem prostorno pokrilo i Gorski kotar te ostali dio Kvarnerskog primorja, za koji je nadležan riječki arhiv. "Vjesnik" riječkoga Arhiva se svojim je desetim sveskom, od 1964/65. godine, postao i glasilo Historijskog arhiva Pazin. Međutin, snažniji razvoj arhivske službe u zapadnoj Hrvatskoj, a i određene stručne i nestručne nesuglasice između oba arhiva, dovele su do toga da je 1991. god. započeo izlaziti i samostalni "Vjesnik istarskog arhiva", tj. Historijskog arhiva Pazin, i to uz novu, početnu numeraciju; no, zanimljivo je, zadržava i stari broj: 32, koji mu, inače, ne pripada jer je "Vjesnik" počeo izlaziti kao riječko glasilo. U nekada samostalnom riječkom pa zajedničkom glasilu, a tako i u sadašnjim novim, odvo-

jenim "Vjesnicima" - god. XXXII, sv. 32, Rijeka 1990, str. 1-320 (glavni urednik: Jadranka Kaloper-Bakrač), te god. I(XXXII=, sv. 1(32), Pazin 1991, str. 1-322 (glavni urednik: Dražen Vlahov), objavljeno je, u prvom redu, veoma mnogo izvora iz raznih razdoblja, ali i povijesnih studija i članaka o zbivanjima, ličnostima itd. iz prošlosti zapadne Hrvatske, kao i drugih krajeva, te ponešto iz arhivske teorije i prakse. Ovdje dajemo kraći, informativni uvid u objavljene tekstove u oba spomenuta broja primorskog i istarskog arhiva.

U "Vjesniku" riječkog Historijskog arhiva tekstovi su raspoređeni u rubrike "Građa", "Arhivska teorija i praksa", "Prikazi i prilozi", te "Vijesti". Na prvom je mjestu štampan rad Darje Mihelič, "K podobi nekdanjega Pirana (16/17. stoljeće)" (str. 11-23); ova autorica donosi vrelo iz sudskih spisa piranskoga mjesnog arhiva, u kojemu se govori o izgrađenim parcelama uz piranske gradske zidine; osim arhitektonsko-urbanističke vrijednosti podataka, izvor je značajan i za gospodarsku prošlost Pirana. Ivan Brceg, "Pregled kupoprodaje soli na sjevernom Jadranu (krajem 17. i početkom 18. st.)" (str. 25 - 43), daje dokumenat o ovome artiklu, veoma važnom u gospodarskom životu jadranskoga obalnog područja od Karlobaga do Sv. Ivana od Devina, izvor se nalazi u Štajerskom zemaljskom arhivu. Zatim je objavljen rad sada već pok. dr. Danila Klena, direktora Historijskog arhiva Rijeka, glavnog urednika njegova "Vjesnika" i "Posebnih izdanja": "Pisma Jakova Volčića riječkom povjesničaru Giovanni Kobleru (1871 - 1880)" (str. 45 - 62). Volčić je zapravo Jakob Volčić, Slovenac, koji je veoma dugo službovao kao svećenik u hrvatskoj Istri te se iskazao i kao hrvatski kulturni radnik; rođen je 1815, a umro je 1888. godine. Korespondencija sadrži niz povijesnih podataka, pa i onih o glagoljici. Mihael Sobolevski, "Prilog građi o sudjelovanju sušačkih lučkih radnika u štrajku 1937. godine" (str. 63 - 99), objavljuje sedam dokumenata, koji temeljito i slojevito govore o uzrocima radničkog bunta te o toku i rezultatima štrajka u tom dijelu današnje Rijeke, koji je između dva svjetska rata pripadao Kraljevini SHS odnosno Kraljevini Jugoslaviji. Svakako, sada objavljena građa bit će osnovna podloga za daljnje izučavanje gospodarstva sušačkoga područja potkraj 30-tih godina našega vijeka. Lujo Margetić, "Prijelaz od božjega suda na torturu prema neobjavljenoj rapskoj ispravi iz 1281" (str. 103 - 109), donosi kratku ispravu iz Državnog arhiva Venecije, kojom se zabranjuje nošenje vrelog željeza na o. Rabu kao dokazno sredstvo, ali se, istodobno, po autorovu tumačenju, omogućuje rapskome knezu da odobrava torturu. Anamari Petranović, "Odstupanje od rimske emptio venditio u riječkom statutu" (str. 111 - 123), analizira kupoprodaju, i to u "kontekstu distanciranja riječkog srednjovjekovnog statutarnog od supsidijarnog rimskog prava" (statut Rijeke datira u 1530. godinu.) Nikola Crnković, "Početak i razvoj lošinjskog pomorstva do 1797. - prinos istraživa-

nju" (str. 125 - 159), na temelju literature govori o poznatoj temi i dosta već obrađenoj. Irvin Lukežič, "Mlinari" (str. 161 - 210), daje opširnu studiju i gradu o razvoju značenja privredne grane - mlinarstva na Rječini, tj. od njezina izvora na Grobinštini pa do utoka u Rijeci u Jadransko more; u tekstu ima niz podataka koji govore o mlinarstvu od prvih vjesti o njemu na Rječini pa do kraja 19. stoljeća. Julija Loci-Barković, "Secesija na riječkim hotelima" (str. 211 - 221), govori s kulturnopovijesnog stajališta o velikim riječkim ugostiteljskim objektima koji su planirano podizali na osvit 20. stoljeće. Do tada je tadašnja Rijeka postala veliki centralnoevropski i mediteranski grad, u duhu mađarskih ekspanzionističkih ciljeva i koristi. Očito je da je tadašnja riječka arhitektura skladno išla ukorak sa značajnim srednjoevropskim dostignućima toga vremena i na drugim područjima. Tatjana Blažeković, "Podaci za bio-bibliografiju Josipa Završnika" (str. 223 - 234), ukazuje na relativno malo poznatoga Riječanina (1769 - 1842), hrvatskoga pretpreporodnog i preporodnog djelatnika, koji nije toliko mnogo djelovao na hrvatskom prostoru ali koji se, između ostalog, posebno angažirao oko toga da "stvori funkcionalni slovi sustav štokavskom narječju". Objavljena su i dva rada iz oblasti arhivske teorije i prakse. Tako Dubravko Pajalić, "Metodologija zaštite arhivske građe u privatnom vlasništvu" (str. 237 - 257), daje definiciju pojmova, prikaza situacije u svijetu, nekih metoda rada u Hrvatskoj, karakterističnih iskustava i akcija arhiva, te prijedloga metodologija zaštite ove građe; pitanje je osobito aktualno u svijetlu naglih promjena koje su se dogodile u Hrvatskoj i Sloveniji u 1990. i 1991. godini. Davor Eržišnik, "Koncept informatičke obrade prema Uredbi o uredskom poslovanju" (str. 259 - 263), kratko komentira tu važnu oblast suvremenoga odnosa prema građi u nastajanju. Na kraju, Vinko Tadejević, "Praputnjak - naznake prirodnog smještaja i neki podaci o privrednim i društvenim prilikama upovijesnom razvoju" (str. 267 - 312), daje opširnu studiju o ovome mjestu, danas na području općine Rijeka - gotovo dijelu toga grada. Pored ostaloga, autor ukazuje i na značajnije društveno-političke, gospodarske, sociološke i kulturne mjene ovoga mjesta u 19. i 20. stoljeću. (Ovdje treba upozoriti i na nekada bitnu gospodarsku djelatnost Praputnjara: upravo su oni izvorno proizvodili čuveno pjenušava vino, poznato pod imenom obližnjega Bakra: "Bakarska vodi-ca", koja je bila i značajan izvozni artikl i po centralnoevropskim i sredozemnim zemljama, pa i šire).

U istarskome zborniku sadržaj je podijeljen na slijedeće rubrike: "Rasprave i članci", "Građa", "Inventari i regesta", "Članci i rasprave iz arhivske teorije i prakse", "Izveštaji - prikazi - vjesti". Na prvome mjestu Hodimir Sirotković, "Pravosudne strukture u hrvatskim zemljama od 1918. do 1945. godine" (str. 17 - 30), pregledno ukazuje na jednu od triju važnih osnovnih grana državnedjelatnosti. Ljubo Drndić, "Historijat i značaj odluka

Okružnog NOO-a za Istru od 13. rujna 1943" (str. 31 - 40), jedan od glavnijih kreatora tih odluka donesenih u Pazinu o prekidanju državnopravnih odnosa i međunarodnopravnih veza s Italijom i njenom sjedinjenju s maticom - domovinom Hrvatskom, daje, uglavnom, memoarski uvid u tu poznatu tematiku, ali, usput, i više opservacija o raznim (nadasve osjetljivim, političkim) pitanjima najnovije povijesti Istre. Antun Giron, "Razvoj narodne vlasti na riječkom području od 1945. godine" (str. 41 - 51), dao je kraći pogled u naznačenu pravno-povijesnu oblast na prostoru Kastavščine, liburnijskog dijela Istre, Rijeke i Kvarnerskog primorja. Slobodan Nešović, "Međunarodna dimenzija priključenja Istre i Slovenskog primorja novoj Jugoslaviji" (str. 53 - 63), nastoji osviežiti mišljenje o već poznatim i dosta puta komentiranim materijalima koji govore o ulozi zapadnih saveznika - Velike Britanije, SAD i Sovjetskog Saveza. I Nada Jaman, "Načelo etničke granice i etnička ravnoteža u razgraničenju Jugoslavije s Italijom (1945 - 1977. g.)" (str. 65 - 74), daje povijest odnosa dviju susjednih država ali gledajući ovo pitanje preko djelovanja Savjeta ministara vanjskih poslova pet velikih sila pobjednica u II. svjetskom ratu i Mirovne konferencije u Parizu, te potonjih rezultata Londonskoga i Osimskog sporazuma. Miroslav Bertoša, "Biskupske vizitacije kao izvor za društvenu povijest Poreštine u XVIII. stoljeću" (str. 75 - 84), govori o raznim aspektima života toga dijela Istre, a posebno seljačkog društva, o čemu dosta iscrpno govore vizitacijski spisi (autor se posebno osvrće na pitanje "vještica" - vračara, seoskih nadriličnica, čedomorstva i predbračnih odnosa). Vjekoslav Štoković, "Poslovne knjige istarskih bratovština - značajni izvori za proučavanje društvene i gospodarske povijesti. (Jedan primjer iz Tara na Poreštini)" (str. 85 - 97), ukazuje na veoma važne izvore o institucijama koje su - po autorovu mišljenju - pozitivno utjecale na stabilizaciju prilika u doba kada to teško uspijeva političko-administrativnoj vlasti. Anđelko Badurina, "Hagiotopografija kao izvor za povijest Poreštine" (str. 99 - 107), donosi popis crkava i svetišta, koje stavlja u kontekst vremena kada su nastajali. Josip Kolanović, "Crkve i posjedi muranske opatije Sv. Ciprijana na otoku Krku" (str. 111 - 146), objavljuje trideset isprava iz vremena od 1153. do 1437. godine. Ivan Pederin donosi "Stručno mišljenje- Josipa Jelačića o uredovnom jeziku riječkih sudova upućeno austrijskom ministru pravde (1852)" (str. 147 - 180), kojim se potreba uvođenja hrvatskog jezika u Rijeci dokazuje etničkim stanjem i jezičnim prilikama; uz to, sadržaj dokumenta govori i o povijesti riječkih sudova te o gospodarskom i drugom razvoju tadašnje Rijeke. Dražen Vlahov objavljuje "Pisma dr. Ante Mendića Oblasnom NOO-u za Istru (1944)" (str. 181 - 197), Istranina, istaknutoga građanskog političara u doba Austro-Ugarske i kraljevine Jugoslavije, a tada člana ZAVNOH-a i AVNOJ-a; četiri njegova dokumenta prepuna su važnih podataka o toj ratnoj

godini, ali i o ranijim razdobljima. "Ratni dnevnik Marijana Grbca, člana Okružnog komiteta SKOJ-a za Okrug Buzet" (str. 199 - 225), kojega je za objavljivanje priredio Božo Jakovljević, sadržajno je zanimljiv i nizom vijesti bogat iskaz sudionika i kreatora događaja, i to za razdoblje od kraja prosinca 1943. do 13. rujna 1944. godine, kada je Istra pod njemačkom okupacijom. Ivan Grah, "Arhivska građa Rovinjskog kaptola" (str. 229 - 242), donosi sumarni inventar vrela od sredine 16. st. do 1945. godine, dok se dio starije građe sačuvao u prijepisu; taj kaptol sadrži najbogatije i najvrednije crkveno arhivsko spremište u Istri, osim, naravno, biskupijskog arhiva u Poreču. Petar Strčić, "Razvoj arhivske službe na području Istre, Rijeke i Zadra (sjedinenje općine)" (str. 245 - 258), daje iscrpniji povijesni pregled arhivskog razvoja od prvih poznatih vijesti u srednjem vijeku pa do suvremenih, naših dana. Martin Modrušan, "Priprema arhivske građe za mikrofilmiranje - preduvjet ispravnog mikrofilmiranja" (str. 259 - 267), govori o ovome bitnom dijelu arhivske prakse; mikrofilmiranje se do sada pokazalo kao najbolji medij u zaštiti arhivske građe, iako je novijega datuma i još nedovoljno ispitanih rezultata. Bogdan Lekić, "Cilj i značaj razgraničenja arhivske građe" (str. 269 - 275), upozorava na nedostatnost i nepreciznost sadašnjih zakonskih akata o ovome značajnom pitanju koji, nerijetko, izaziva određene teškoće u stručnim i drugim odnosima između pojedinih arhiva (konkretno, i između riječkog i pazinskog arhiva), ali i arhivskih i nearhivskih institucija. Objavljeni su i opsežniji izvještaji Tatjane Mušnjak i Martina Modrušana o posjetima laboratorijima za restauraciju i konzervaciju Državnoga arhiva Mađarske i Nacionalne biblioteke "Széchényi" u Budimpešti, laboratoriji za restauraciju Centralnog državnog arhiva Slovačke u Bratislavi (str. 279 - 283), kao i odjelu za reprografiju u fotolaboratorijima istih institucija (str. 284 - 288). U oba zbornika objavljeno je i nekoliko drugih izvještaja, te prikaza i nekkrologa. U oba zbornika većina radova ima sažetak čak na dva strana jezika, što i nije baš čest slučaj u drugim sličnim zbornicima, pa to služi za pohvalu riječkom i pazinskom "Vjesniku".

Oba ova primorsko-istarska zbornika: "Vjesnik" Historijskog arhiva Rijeke i "Vjesnik istarskog arhiva", tj. Historijskog arhiva Pazina za 1990, odnosno za 1991. godinu, donose obilje izvornoga i drugog materijala koji govori o povijesti zapadne Hrvatske, tj. Istre, Kvarnerskog primorja i Gorskog kotara. Neki od tih tekstova arheografskog su karaktera a neki su znanstvene studije i stručni članci. Već iz samo ova dva zbornika očito je da postoji neiscrpna riznica vrela u nas i u stranome svijetu o tome najzapadnijem kraju Hrvatske; istodobno, vidljivo je da ima i dovoljan broj stručnjaka u samoj zapadnoj Hrvatskoj, pa i izvan nje za pronalaženje izvora kao i za njegovu obradu, te - na temelju tih izvora - znanstvenu i stručnu obradu raznih povijesnih tema. Da je to tako dokazuje već i samo fizičko razdvajanje riječko-pazin-

skoga "Vjesnika" na dva slična zbornika, jer to od sada omogućava objavljivanje - odjednom - dvostruko veće količine radova. Međutim, to od izdavačkih savjeta i uredništava oba "Vjesnika" zahtjeva i pojačani kritički napor kako bi radovi bilo što sadržajniji i vredniji, na primjernoj znanstvenoj i stručnoj visini. Jedino će se tako opravdati pojava dva arhivska glasila na primorsko-istarskom prostoru zapadne Hrvatske.

Petar Strčić

BUZETSKI ZBORNİK

Knjiga 17.

V založbi Katedre Čakavskoga sabora - Buzet, IKD "Juraj Dobrila" Pazin in Ljudske univerze "A. Vivoda" Buzet je izšel 17. zvezek Buzetskoga zbornika. Ker je bilo leto 1991 obletnica Stjepana Konzula, so prvi trije prispevki posvečeni dejavnosti tega protestantskega pisatelja, ki se je rodil l. 1821 v Buzetu. Dr. Nikola Benčić iz Železnega, (Eisenstadta) piše o S. Konzulu Istranu v avstrijskem Železnem (1568 - 1579). Po izidu *Postila evanyelov* 1568. v Regensburgu, se je Konzul preselil v današnje Gradišćansko, kjer je deloval kot pridigar; v Gradišćanskem je najbrž tudi umrl. Na povabilo plemiča Weispriacha se je Konzul preselil v Gradišćansko in s seboj prinesel 100 izvodov Postil - to so teksti Ivana Brenza v hrvaškem prevodu iz latinščine. V tem času gre h koncu naseljevanje Hrvatov v dele Avstrije in Ogrske, ki so jih bili Turki opustošili, ko so oblegali Dunaj. Konzul je postal prvi pisatelj Gradišćanskih Hrvatov. Stjepan Konzul je s knjigo *Postila*, ki se v tistem času ni ne po jeziku, še manj po vsebini, mogla razlikovati od literature v stari domovini, pobudnik gradišćansko-hrvaške književnosti. Konzul in Mekinić sta gradišćansko književnost kot enakovredno postavila ob bok srednjeevropskim književnostim, posebej madžarski in nemški literaturi tega območja. Stjepan Konzul je bil poročen z Walpurgo in je imel tri otroke, sinova Nikolo in Oswalda in hčer Ano.

Dr. Josip Matešić, univerzitetni profesor iz Mannheimu, je pripravil članek o kulturno-jezikoslovni konceptiji hrvaškega protestantizma. Hrvaški protestanti so veliko dali na jezikovno izražanje. Prireditelji tekstov so nenehno skrbeli za modernizacijo pravopisa, bedeli pa so tudi nad razumljivostjo besedišča. Za jezikovno izpopolnjevanje in točnost izvornih tekstov sta Stjepan Konzul in Antun Dalmatin za vzor imela latinske, italijanske, nemške in glagolitske tekste. Celotna prevajalska dejavnost hrvaških protestantov sloni na poskusih osvobajanja in oddaljevanja od jezikovne norme, obremenjene s krutimi literarno-liturgičnimi shemami; prizadevajo si, da bralec dobi razumljivo besedilo.

Dr. Alojz Jembrih v prilogi *Še o jeziku Katekizma iz l. 1561 in 1564 Stipana Konzula in Antuna Dalmate (Još o jeziku Katekizma iz 1561. i 1564. Stipana Konzula i*